

ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті розглядаються основні проблеми, пов'язані з розробкою та впровадженням ефективних заходів зниження рівня бідності в умовах економічного зростання. Наводяться окремі характеристики ступеня економічної нерівності населення України.

Серед серйозних проблем, які стоять перед економічною теорією на сучасному етапі розвитку, однією з найважливіших і найсуперечливіших є проблема економічної нерівності [1-3]. При цьому економічна нерівність у глобальному масштабі - крайня бідність одних держав і занадто велике багатство інших - розглядається як один з основних факторів глобальної революції, корінь невизначеності майбутнього окремих народів і навіть усієї світової спільноти [1]. Економічна нерівність населення окремо взятих країн або регіонів є, з одного боку, джерелом соціальної напруженості та нестабільності в державі, а з іншого - сприяє підвищенню економічної активності населення [2, 3].

Класична економічна теорія розглядала проблему економічної нерівності населення і, зокрема, проблему бідності як іманентну властивість економічного розвитку. Вважалося, що спроба регулювання ступеня нерівності з боку держави врешті лише погіршує ситуацію. Сучасні економічні теорії передбачають втручання держави в процеси перерозподілу доходів населення для зменшення нерівності, але мають певні розходження в оцінці впливу втрат ефективності економіки від цього. Економічна нерівність розглядається як один з важливих факторів економічного зростання.

При дослідженнях економічної нерівності особливою проблемою, яку економісти і політики намагаються вирішити вже протягом багатьох років, є проблема зниження рівня бідності. За загальноприйнятим визначенням, бідність - це соціальне явище, характерною ознакою якого є нестача у домогосподарств доходів для забезпечення на мінімальному рівні життєво необхідних потреб. Бідність - це негативний наслідок економічної нерівності, хоча відсутність нерівності ще не є достатньою умовою для відсутності бідності.

Проблему подолання бідності, яка стоїть перед урядом будь-якої держави, досі не вирішено. Навіть у США принципи формування цільових програм допомоги бідним верствам населення постійно змінюються, що, з одного боку, пояснює

зміною економічного клімату в державі, а з іншого - зміною рецептів, які формує економічна теорія.

Одним з найсуперечливіших явищ, яке спонукає економістів і політиків до нових досліджень, є взаємозв'язок економічного зростання і бідності. Економісти і політики, які близькі до питань виробництва, інвестицій, підприємництва і далекі від соціальної сфери, наголошують на економічному зростанні як на єдиному або найважливішому принципі вирішення всіх проблем, зокрема і проблеми бідності. Інші, які займаються соціальними питаннями, дедалі наполегливіше привертають увагу до того, що саме по собі економічне зростання ніяк не вирішує проблему бідності [2, 4].

В Україні, де на державному рівні розроблені та прийняті Стратегія і Програма зниження рівня бідності [5, 6], велике занепокоєння у керівників держави викликає те, що при відносно високих темпах економічного зростання протягом останніх років рівень і масштаби бідності майже не змінюються. Аналогічні факти відзначають і російські економісти [7].

Для економістів, які спеціалізуються на вивченні бідності, ця проблема не є новою. Стосовно проблеми подолання бідності розроблено певні рекомендації щодо додаткових факторів економічної політики, які необхідно забезпечити, поряд з економічним зростанням, для зменшення ступеня економічної нерівності та зниження рівня бідності. Основні з цих рекомендацій такі [2]:

- створення прозорих і ефективних конкурентних ринків продукції;
- розширення фінансових ринків;
- створення умов на ринку праці для підвищення доходів бідних верств населення;
- застосування заходів фінансової політики.

Проблемою є приготування специфічного «бюжета» економічних і політичних заходів для окремої країни з урахуванням економічного потенціалу, рівня й тенденцій розвитку політичної та правової системи, демографічної ситуації, географічного розташування та оточення, природних ресурсів, традицій і багатьох інших факторів.

Хоча певні системи заходів з метою зменшення нерівності та зниження рівня бідності для окремих груп країн (наприклад, Центральної і Східної Європи, СНД, Кавказу та Центральної Азії, Південної Європи та Балкан) нині розроблені та впроваджуються, все ж можна говорити, що в кожній країні реалізується експеримент, оскільки наслідки реалізації цих заходів значною мірою невизначені.

Бідність є відносно новою соціально-економічною проблемою в Україні. Тому для державних та науково-дослідних установ, які мають відношення до проблеми бідності, сьогодні стоять актуальні завдання з належного визначення ступеня бідності населення, розробки та впровадження заходів по забезпеченню зниження рівня бідності, а також оцінки ефективності цих заходів.

Основним джерелом інформації для оцінки рівня бідності в Україні є вибіркове обстеження умов життя домогосподарств, яке проводиться Держкомстатом, починаючи з 1999 р. На основі даних цього обстеження оцінюються основні показники бідності [8]: межа бідності, рівень бідності, масштаб бідності, коефіцієнт глибини бідності та ін. Крім того, в обстеженні вимірюються показники нерівності доходів, такі як коефіцієнт Джині, децильний коефіцієнт диференціації, коефіцієнт фондів, за децильними групами населення будується крива Лоренца [10-12]. Слід зазначити, що в обстеженні умов життя домогосподарств за показники матеріального стану населення використовуються показники витрат як такі, що адекватно відображають реальний рівень добробуту.

Серйозною проблемою в даний час є оцінка ефективності заходів боротьби з бідністю. Розглядати результативність державних заходів можна як через вплив макроекономічної політики на стан бідного населення, так і через вплив соціальної політики, соціальних заходів.

Макроекономіка впливає на рівень життя домогосподарств через три основні канали [2]: попит на робочу силу (зайнятість, безробіття, рівень заробітної плати тощо); систему фінансових трансфертів для сектору домогосподарств (пенсії, соціальні допомоги, пільги тощо); цінову політику (відносні ціни, рівень інфляції та ін.).

Таким чином, аналіз відповідних макроекономічних показників дає змогу оцінити в цілому вплив заходів уряду на економічне зростання в державі та зниження рівня бідності.

Захищеність малозабезпечених верств населення здійснюється державою через систему законів та урядових постанов щодо допомоги різним категоріям населення, надання пільг і субсидій, безоплатного навчання дітей-сиріт і т. ін.

Відстежити ефекти впливу державних заходів на бідність, ефективність цих заходів досить важ-

ко. Важливо враховувати також, що зі зниженням рівня бідності ефективність окремих заходів у цілому знижується.

Для належного виконання завдань щодо оцінки впливу державних заходів на стан бідного населення і, зокрема, оцінки ефективності програм соціальної допомоги, за результатами обстежень умов життя домогосподарств доцільно оцінювати спеціальні показники. У цьому плані корисним є розрахунок і аналіз на державному та регіональному рівнях таких показників, як охоплення, ефективність адресування та дієвість [2].

Охоплення - це частка бідних, яка отримує соціальні допомоги.

Ефективність адресування - це частка виплат за соціальними програмами, яка припадає на бідних.

Дієвість - це частка витрат бідних домогосподарств, яку становлять соціальні допомоги.

Крім того, становлять інтерес такі показники, як похибка включення та похибка виключення.

Похибка включення - це частка небідних, які отримують соціальні допомоги.

Похибка виключення - це частка бідних, які не отримують соціальних допомог.

Як охоплюються окремі категорії бідних державними заходами боротьби з цим явищем, можна визначити шляхом порівняння показників глибини бідності, зокрема енергетичної цінності спожитих продуктів харчування для найтиповіших представників бідного населення: сімей з дітьми, неповних сімей, безробітних, пенсіонерів тощо.

Важливими є показники стану здоров'я та освіти в бідних домогосподарствах. Ефективне надання послуг охорони здоров'я та освіти вкрай важливе для зниження рівня бідності.

При проведенні заходів боротьби з бідністю слід враховувати також те, як бідні самі сприймають якість свого життя, а також які вони бачать пріоритети та можливості для поліпшення своєї ситуації.

Результати аналізу даних щодо матеріального стану населення України протягом 1999-2001 рр. свідчать, що спостерігаються певні зміни в розподілі доходів. На рис. 1 наведено дані щодо розподілу населення за середньомісячними середньодушовими еквівалентними сукупними витратами за 1999-2001 рр. Еквівалентні витрати розраховуються шляхом ділення суми витрат домогосподарства на коефіцієнт еквівалентності, який є поправкою на розмір і тип домогосподарства [8, 9]. Великі домогосподарства заощаджують певну суму своїх коштів завдяки спільному користуванню товарами і послугами. Віковий склад членів домогосподарств також вносить певні корективи у суму коштів, необхідну кожному члену домогосподарства.

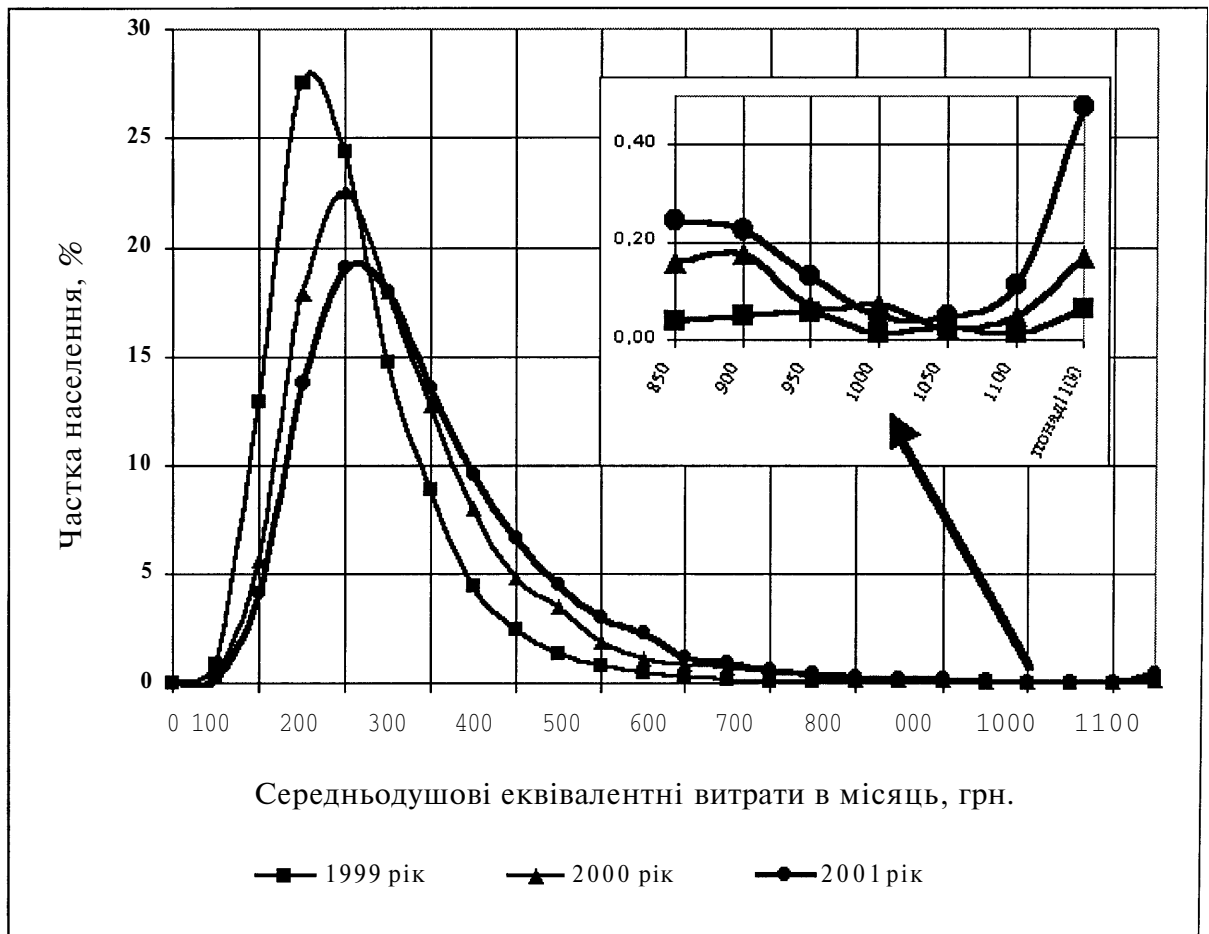

Рис. 1. Зміна розподілу населення України за середньодушовими еквівалентними витратами

Як видно з даних, наведених на рис. 1, протягом трьох років нерівність доходів значної частини населення з еквівалентними витратами нижче 900 грн на місяць у цілому зменшувалась. Водночас зростала частка населення з доходами понад 1100 грн на місяць. При цьому, якщо брати грошові витрати домогосподарств, загальна економічна нерівність населення майже не змінювалась (табл. 1). А якщо брати до уваги сукупні витрати, які відрізняються від грошових головним чином урахуванням вартості спожитої продукції особистого підсобного господарства та суми пільг, субсидій і дотацій, то нерівність дещо зростала.

На рис. 2 наведено показники, які тією чи іншою мірою характеризують доступність та про-

зорість ринків продукції і розвиненість фінансових ринків (слід мати на увазі, що ці показники оцінені на базі даних обстеження умов життя домогосподарств [10-12] і, таким чином, характеризують лише певний аспект явища). Як видно з наведених даних, протягом 1999-2001 рр. спостерігалось зростання доходів домогосподарств від підприємницької діяльності та продажу сільськогосподарської продукції. Водночас використання заощаджень та позик (кредитів) дещо знизилось у 2001 р. у порівнянні з 2000 р.

Особливий аспект проблеми полягає у вимірюванні показників бідності та оцінці ефективності заходів боротьби з бідністю на регіональному рівні. Зважаючи на дедалі більшу економіч-

Таблиця 1. Оцінки економічної диференціації та рівня бідності населення України [10-12]

Показники	1999 р.		2000 р.		2001 р.	
	Грошові витрати	Сукупні витрати	Грошові витрати	Сукупні витрати	Грошові витрати	Сукупні витрати
Індекс Джині	0,34	0,28	0,33	0,29	0,34	0,30
Децильний коефіцієнт диференціації	5,2	3,5	4,9	3,7	5,0	3,9
Коефіцієнт фондів	10,9	6,2	9,9	6,4	9,8	6,9
Рівень бідності, %	27,8		26,4		27,2	

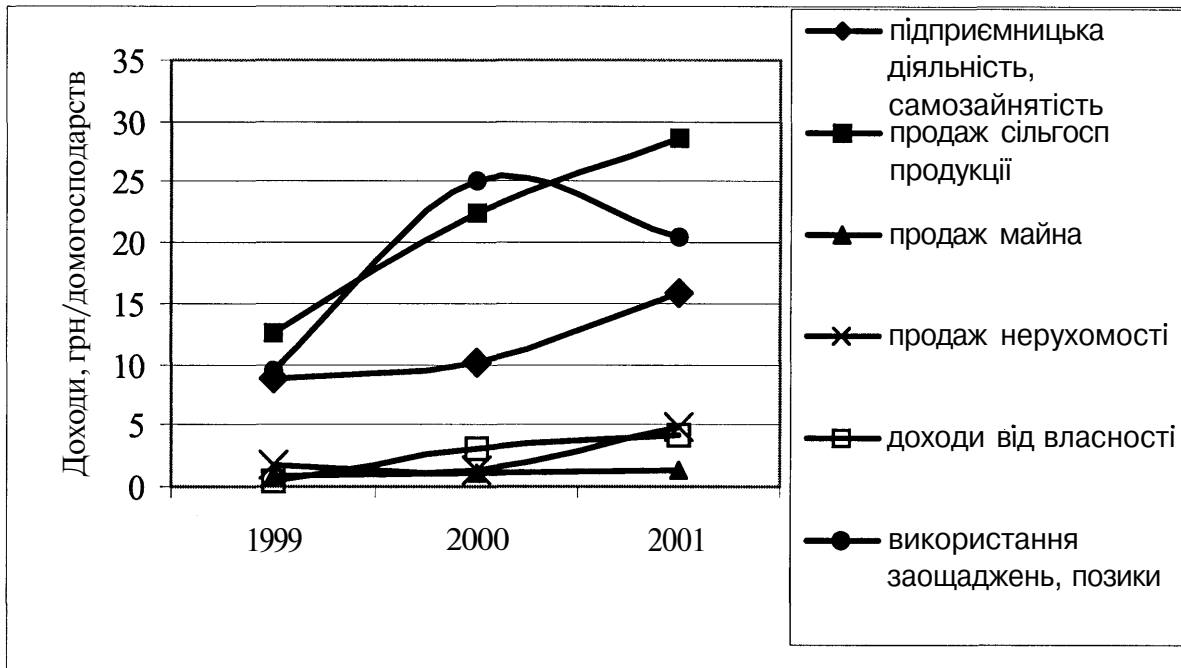

Рис. 2. Тенденції зміни доходів домогосподарств від певних видів діяльності, 1999-2001 р.

ну самостійність регіонів, наявність суттєвих відмінностей у соціально-економічному стані населення, сьогодні дуже актуальною є розробка регіональних заходів подолання бідності. Це, в свою чергу, вимагає побудови певних економічних моделей для рівня регіонів, які б могли пов'язати, наприклад, показники бідності з основними економічними та соціальними показниками розвитку регіонів. Такі моделі дали б змогу виділити для кожного регіону найважливіші напрями роботи для зниження рівня бідності.

Для адекватного аналізу бідності на регіональному рівні необхідно розробити систему індикаторів (економічних, соціальних, демографічних), які можна було б використовувати як кореляти бідності. Крім того, особливу увагу слід звернути на детальніший аналіз ступеня економічної нерівності населення регіонів, еластичності показників нерівності й бідності за основними факторами. Показники нерівності доцільно розраховувати за компонентами доходів (заробітна плата, доходи від підприємництва, сума пільг та ін.) та за окремими соціально-економічними групами населення [2].

Перелічені проблеми є предметом досліджень фахівців наукових організацій і державних установ, які мають відношення до розробки заходів соціальної політики в Україні; окремі напрями роботи відображені в Комплексній програмі забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності [6].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що економічне зростання є необхідною умовою для подолання бідності як для держави в цілому, так і для окремих регіонів. Але при відсутності певних макроекономічних та соціальних умов, значному ступені економічної нерівності населення економічне зростання може супроводжуватися зростанням рівня та масштабів бідності. Для розробки ефективних заходів подолання бідності необхідно забезпечити надійне вимірювання економічної нерівності та бідності на державному і регіональному рівнях, провести детальний аналіз економічної ситуації, визначити основні кореляти бідності, побудувати й дослідити спеціальні економічні моделі. Важливою проблемою є також адекватна оцінка дієвості заходів з подолання бідності та ефективності соціальних програм.

1. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба.-М.: Прогресс, 1991.- 344 с.
2. Обратись реформы на благо всех и каждого / Бедность и неравенство в странах Европы и Центральной Азии.- Всемирный Банк.- Вашингтон, 2001.- 495 с.
3. Самуэльсон П. Э., Нордхаус В. Д. Экономика.- М.: Издательский дом «Вильямс», 2000.- 688 с.
4. Ливанова Э. М. Бедность в Украине: диагноз поставлен - будем лечить? // Зеркало недели, № 13 (337), 31 марта-6 апреля 2001 года.
5. Стратегія подолання бідності, затверджена Указом Президента України від 15 серпня 2001 р. № 637.- 2001.

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності» від 21 грудня 2001 р. № 1712.- 2001.
7. Байгереев М. Анализ российской бедности: причины, особенности, методика счета // Человек и труд.- № 8.- 2001.
8. Методика комплексної оцінки бідності, затверджена Указом Президента України від 5 квітня 2002 р. № 171.- 2002.- 17с.
9. Равайон М. Сравнительные оценки бедности / Статистическое исследование уровня жизни населения.- Рабочий документ № 88 R.- Всемирный Банк.- Вашингтон, 1999.- 132 с.
10. Витрати і доходи домогосподарств України у 1999 році.- К.: Держкомстат України, 2000.- 210 с.

11. Витрати і доходи домогосподарств України у 2000 році.
К.: Держкомстат України, 2001.- 344 с.

12. Витрати і доходи домогосподарств України у 2001 році.-
К.: Держкомстат України, 2002.- 352 с.

V. Sarioglo

POVERTY REDUCTION IN CONDITIONS OF ECONOMIC INCREASE: PROBLEMS AND DIRECTIONS OF SOLUTION

The article is dealt with the main problems connected with the development and inculcation of efficient ways of poverty reduction in conditions of economic increase. Separate characteristics of economic inequality degree of Ukrainian population are given in the article.